

Methodology for Analyzing Iyrical Works in Literature Lessons

*Yusupov Konisbay Abilovich*¹

Abstract: Thus, by analyzing works of art in the minds of students, we form universal human feelings and values, restore the true history of the people, and bring up an aesthetic feeling. We create the basis for the formation of speech cults and breaking of linguistic wealth.

Key words: literature, specialist in literature, poetry, poem, character, creative work, style, method, writing, genres, publicistic.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında berilgen I.Yusupov, K.Raxmanov, Á.Ótepbbergenov, X.Dáwletnazarov, O.Sátbaev, Tolıbay Qabulovlardıń poetikalıq dóretpeleri tematikalıq jaqtan watan, tuwılǵan jer, ana, tábiyat, miynet hám taǵı basqa temalǵa qurılǵan. Bul shayırlardıń oqıtılıwı boyınsha metodikalıq pikirler bildirildi. Qaraqalpaq poeziyası boyınsha túsiniq beriw. Oqıwshılǵa sorawlar túsiniqli bolıw ushın klass taxtasına jazılıp qoyıladı.

Sorawlar mına tártipte jazılǵanı maqul:

1. X.Dáwletnazarovtıń “Iyesiz jurı” poeması haqqında túsiniq;
2. K.Raxmanovtıń “Tuwılǵan jerge” qosıǵı;
3. O.Sátbaevtıń “Jańa ásir bosaǵasında” qosıǵı;
4. Á.Ótepbbergenovtıń dástanlıq shıǵarmaları.

Solay etip, bul sorawlar hárbir oqıwshıǵa beriledi. Oqıwshılar sorawlarǵa juwap beredi. Hárbir oqıwshınıń bergem juwaplarına tereń diqqat awdarılıp, soń bergem juwaplarına juwmaq jasalıp muǵallım tárepinen tiyisli bahalar qoyıladı.

Birinshi oqıwshı: X.Dáwletnazarovtıń “Iyesiz jurı” poeması lirikalıq qaharmanıń óz jurıtına, ata-anası menen tuwısqanlarına, doslarına degen úlken muhabbat sezimlerin jurlawshı, adamgershilik penen joqarı patriotizmdi ulıǵlawshı dóretpel bolıp tabıladı. Shayır bunda ózi tuwılıp ósip, kámalǵa kelgen “Qıysıq Terek” awılın ayrısha bir lirizm menen esleydi. Lirikalıq qaharmanǵa awılındaǵı hátteki tozıǵı jetken, bir dóńgelegi joq eshek arba da qádirli kórinedi. Avtor sol arqalı jashıqtıń bir tutas kórinisin kóz aldına keltiredi. Lirikalıq qaharmanǵa künde, kún ara pulǵa satılıp, qırqılıp, tros sımalar menen tartılıp, tamırınan úzilip áketilip atırǵan, bir waqıtları ákesi ekken baǵ aǵashları, qádimgi sárwi tallar menen aq tallardıń qaldıqları júdá ayanıshlı kórinedi. Olarǵa lirikalıq qaharman óz ayanıshların bildiredi. Lirikalıq qaharman eń aldı menen awılın maqtanısh etedi, awılǵa degen saǵınıshların ortaǵa saladı, tuwılǵan jerge degen nemquraylıǵı ushın sinap mineydi.

Ekkinshi oqıwshı: K.Raxmanovtıń “Tuwılǵan jerge” atlı qosıǵı poetikalıq jaqtan sheber jazılǵan. Bunı tómendegi qatarlarda kóremiz:

Xalqın seniń Qaratawday tózimli,
Jollarıńnan keler edim adaspay,
Tańıp jibersede eki kózimdi.
Jigitleriń ózin ǵoshshaq sanaǵan,
Qızlarınǵıń gózzallıǵı anadan,
Kempirleriń- dilwarlıqtıń uyası,
Ǵarrılarınıń pátıya alǵan danadan.

Bul qatarlar shayırdıń tuwılǵan jer, Watan haqqında ayılǵan poetikalıq pikirleri bolıp esaplanadı. Onda lirikalıq qaharman shayırdıń jeke óziniń pikirlerin ǵana sáwlelendiriw menen sheklenip qalmaqı. Ol búgingi zamanlaslarımızdıń ulıwmalastırılǵan, jetilistirilgen ruwxıylıq kelbetin, watan tuyǵısın, xalıq mápin, ulıwma insanıylıq ideyaları menen suwǵarılǵan jaslardıń umtılsın biziń kóz aldımızǵa keltiriwge asıǵıp atırǵanday. Sonlıqtanda bul qosıq búgingi jas áwladlarımız ushın da tárbiyalıq áhmiyetke iye.

Úshinshi oqıwshı: O.Sátbaevtıń «Jańa ásir bosaǵasında» qosıǵına diqqat awdarıp qaraǵanıımızda qosıqtıń tematikası júdá keń. Birinshiden, shayıır tuwılıp ósken jerine degen súyiwshilik sezimin bildirip watan temasın súwretlese, elge, xalıqqa

¹ Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Nukus, the Republic of Uzbekistan and Karakalpakstan

ülken apatshılıq alıp kiyatırğan Aral ekologiyasına bolğan kózqarasın bildirse, ekinshiden, xalıqlar doslıǵı temasını jırlap bere alǵan. Demek, bir qosıqtıń ózinde úsh túrli tema súwretlengen. Bul temalar watanǵa degen súyiwshilik sezimlerde biriktirilgen. Kópshilik shayırlar «Watan» dep watanǵa bolğan kózqarasların bildirgenin bilemiz. Álbette, bulardıń barlıǵı shayırdıń stiline, súwretlew usıllarına baylanıslı boladı.

Tórtinshi oqıwshı: Á.Ótepbergenovtıń ǵárezsizlik dáwirindegi lirikalarında kózge túsip atırǵan ideyalıq-estetikalıq ozgesheliklerdiń biri sonnan ibarat, ol qaraqalpaq poeziyasına diniy-filosofiyalıq táliymatlardaǵı haqlıq hám hadallıq, iyman-insap, joqarı adamgershilik tuwralı túsiniqler menen ideyaları sheber endirmekte. Onıń “Allandı umıtpa!”, “Allada esap bar”, “Alla jańılmas” atlı dástanlarında baslı orında turadı.

Pikirlesiw sabaǵında birneshe oqıwshılardan sorap úlgeriw kerek. Hárbir oqıwshı tiyisli pikirlerin bildirip baradı. Eń jaqsı juwap bergен oqıwshılardıǵa reyting tiykarında joqarı baha qoyılıwı kerek. Ulıwma disput sabaǵı oqıwshılarda úlken tásir qaldıradı. Olardıń pikirlerine qoyılatuǵın bahalar ádil boladı. Hárbir oqıwshınıń sorawlar boyınsha pikirleri esapqa alınıp, qızıǵıwshılıǵına itibar beriw tiyis. Sonlıqtan bahalaw ólshemin shama menen bilayınsha qoyıw maqsetke muwapıq.

Birinshi oqıwshı X.Dáwletnazarovtıń “Iyesiz jurı” poeması haqqındaǵı berilgen sorawǵa qızıǵıwshılıq penen qatnasıp, pikirlerin izbe-iz bayanlap, stilistikalıq qátelerge jol qoymadı. Berilgen sorawǵa tıyanaqlı hám anıq juwap berdi. Sonlıqtan oǵan «5» bahası qoyıldı.

Ekınshı oqıwshı K.Raxmanovtıń “Tuwılǵan jerge” qosıǵı tuwralı pikirlerin izbe-iz jetkerdi. Biraq stilistikalıq jaqtan azı-kem qátelikke jol qoydı. Sorawǵa tıyanaqlı hám anıq juwap berdi. Oǵan «4» bahası qoyıldı.

Úshinshı oqıwshı O.Sátbaevtıń «Jańa ásir bosaǵasında» qosıǵı boyınsha pikirlerin izbe-iz jetkere aldı. Ol stilistikalıq qátelerge jol qoydı. Oǵan «4» bahası qoyıldı.

Tórtinshı oqıwshı Á.Ótepbergenovtıń dástanlıq shıǵarmaları tuwralı pikirlerin izbe-iz jetkerdi. Biraq stilistikalıq jaqtan azı-kem qátelikke jol qoydı. Sorawǵa tıyanaqlı hám anıq juwap berdi. Oǵan «4» bahası qoyıldı.

Sabaq barısında qaraqalpaq poeziyasında watan temasını hártárepleme bayıtıwǵa úles qosqan shayırlardıń biri Tolıbay Qabulovtıń lirikalıq qosıǵı boyınsha túsiniqler beriledi. Shayırdıń birneshe lirikalıq qosıqları usı temaǵa arnalıp, ǵárezsizlik dáwirde jasap atırǵan jaslarımızǵa hám xalqımızǵa watannıń ullıǵın hám qúdiretligin tereńnen táriyiplep berdi. Sabaqtı bekkemlew barısında oqıwshılardı toparlarǵa bólemiz. Toparlarǵa Tolıbay Qabulovtıń lirikalıq qosıqları boyınsha tómendegishe soraw beriledi.

1-topar - Tolıbay Qabulovtıń lirikalıq qosıqlarında doslıq teması

2-topar - Tolıbay Qabulovtıń lirikalıq qosıqlarında nama qosıqları

3-topar - Tolıbay Qabulovtıń lirikalıq qosıqlarında forma hám janrdıń rawajlanıwı

4-topar - Tolıbay Qabulovtıń lirikalıq qosıqlarında troplardıń qollanıwı

5-topar - Tolıbay Qabulovtıń lirikalıq qosıqlarında simvollarıń qollanıwı

6-topar - Tolıbay Qabulovtıń lirikalıq qosıqlarında teńewlerdiń qollanıwı

Topar aǵzaları tómendegishe juwap berdi:

1-topardıń juwabi: Tolıbay Qabulovtıń lirikalıq qosıqlarında ayrıqsha orındı iyeleytuǵın temalardıń biri – bul doslıq teması bolıp, bul boyınsha shayırlar birneshe dóretpelerin arnadı. Máselen, shayırdıń «Tashkent aqshamı», «Ózbekstansań», «Biz nege súyemiz Ózbekstandı?», «Watan dep túsinenen», «Jeniń kúni», «Kavkaz», «Lermontov suw ishken bulaq», «Kavkazda, gúzde bir samal esedi», «Kavkaz, seniń kórkiń kibi», «Miyman keledi» degen qosıqlarında xalıqlar arasındaǵı doslıq teması tereńnen súwretlenip, keleshek áwladtı hám jasardı tuwısqanlıq hám doslıq sezimlerde tárbıyalawda úlken áhmiyetke iye. Usılardıń ishinde shayırdıń «Tashkent aqshamı» qosıǵı doslıqtıń tamirlarin tereńnen jırlaǵan dóretpelerinen esaplanıp, onda jasap atırǵan xalıqtıń awızbirshiligi, saqıylıǵı, keńpeyilligi, márt ul-qızlarınń júrekleri quwanışqa hám doslıq sezimlerde tolı, Tashkent ázelden doslıq qalası ekenligi úlken maqtanış penen táriyiplenedi. Tashkent aqshamı arqalı Ózbekstan xalqınıń bawırmanlıǵın, hár qashan doslarına sadıq, keń qushaǵı ashıq hadal insanlardan quralǵanlıǵın «Ananıń perzentke bolǵan ishıqınday» degen súwretlewler arqalı bergен.

Shayırdıń «Ózbekstansań!» qosıǵı doslıq temasını jırlaǵan dóretpelerinen esaplanıp, dúnya júzine dańq taratqan Ámir Temur, Babur, Alisher Nawayı haqqında pikirler aytiladı. Olardıń islegen biybaha miynetleri ásirler dawamında xalıqlar arasında doslıqtıń tiykarı bolıp kelgenligi úlken maqtanış penen jırlanadı. Máselen,

Intizam úyrenip Ámir Timurdan,

Hár qádemde házireti Nawayı,

Hám Baburdıń talantına tabınǵan,

Tariyxı arıdan, Ózbekstansań!

Bereket darıǵan, Ózbekstansań! - dep úlkemizdiń tariyxına iz qaldırǵan umılmas tariyxıy tulǵalar haqqında oyların bildirip ótedi. Solardıń ishinde Ámir Temur, Babur, Alisher Nawayılardıń xalıqqa islegen xızmetlerin, qaharmanlıq islerin maqtanış etedi. Jáne de bul pikirlerin tereńlestirip, qaraqalpaq xalqı menen bolǵan doslıǵın da jırlap beredi.

Qádirdaniń, qaraqalpaq qardashın,
Tartıp keler ar-namıstıń arbasın,
Mustaqıllıq bergen mártebe, baxıt,
Jańa qosıq, nama bolıp jańlasın!
Tuwılǵan mákanım, Ózbekstansań!

Jaynaǵan jahánım, Ózbekstansań! - dep ǵárezsizlik dáwirde júz berip atırǵan jańalıqlardı, xalıqtıń baxıtlı turmısın hám ómir quwanışların, xalıqlar arasındaǵı bekkem doslıqtı, tatıwlıqtı tereń poetikalıq til menen jetkeredi.

Shayırdıń « Biz nege súyemiz Ózbekstandı?» qosıǵında da doslıq teması tereńnen súwretlenedi. Ózbek hám qaraqalpaq xalıqları arasındaǵı tatıwlıq – haqıyqiy doslıqtıń tiregi ekenligi, bir-birine bolǵan izzet-húrmeti, aǵa-iniligi kórkem til menen jırlanadı.

Bizler Ózbekstan, Tashkent degende,
Suńqarday sharıqlap shıńǵa qonamız,
✓ Ózbekler-óz aǵam!- desek álemge,
Onı qayttan jańǵırtar keń dalamız,
✓ Ismi-sharipin kim? – dese egerde,
Ya Álisher yaki Berdaq bolamız.

T.Qabulov óz qosıǵında Ózbekstan Respublikasınıń xalıq aralıq abırayına dıqqat berip, dúnya júzi xalıqları arasındaǵı tatıwlıqta jasap atırǵan eń baxıtlı xalıq ekenligi, paraxatshılıq hám tinshlıqtıń orayı ekenligi, Tashkent qalası- bul xalıqlar doslıǵınıń simvolı ekenligi úlken maqtanış penen táriyiplenedi.

Búgin Ózbekstan, Tashkent degende,
Pútkil planeta qulaq túredi,
Saqıy quyash nurı gózzal shámenge,
Báhardıń báhárin baslap kiredi,
Lebiz hám ıqrarday, xat hám qálemdey,

Nawayı hám Berdaq birge júredi. - dep xalıqlar doslıǵın quyashtıń nurına teńep, ondaǵı jasap atırǵan xalıqtıń ónip ósip atırǵan kelbetin hám rawajlanıw baǵdarın báháрге mezgetip táriyiplewi shayırdıń sheberliginen derek beredi. Ásirese, Nawayı hám Berdaq shayırlardı salıstırıw arqalı eki xalıqtıń mádeniy hám ádebiy baylanısların bekkem doslıqqa baylanıstıradı.

2-topardıń juwabı: Ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyasınıń rawajlanıwına úles qosqan shayırlardıń biri Tolıbay Qabulov. Onıń «Eń jaqsı namaǵa janım sadaǵa» (2006), «Tańlamalı qosıqları» (2009), «Universitet – Berdaq dilwarım meniń» (2009) usaǵan poetikalıq toplamları baspada járiyalandı. Biz shayırdıń qosıqlar toplamına pikir bildiriwdi maqul kórdik. Shayırdıń «Eń jaqsı namaǵa janım sadaǵa» toplamında «Assalawma áleykum», «Bir ájayıp bostan bul!», «Qaraqalpaqstan bul!», «Ózbekstansań», «Ózbekstan haqqında qosıq», «Abat mákan, Assalam!», «Doslar táriyip etsem...», «Kel, jáyhunnıń boylarına» h.t.b. qosıqları berilip, toplamnıń kórkemlik qunın baytıp tur. Birinshiden, shayırdıń 100 den aslam qosıqlarına nama shıǵarılıp, sol namalardıń qollanıw hám aytıw usılları da berilgen. Ekinshiden, naması jazılǵan qosıqlardıń ideyalıq hám tematikalıq ózgeshelikleri de toplamǵa kirgizilip, onda belgili alımlardıń, kompozitorlardıń hám qosıqshılardıń pikirleri orın alǵan.

«Ózbekstan óz elimseń» qosıǵında doslıq temasın tereńnen súwretlep beredi. Máselen,
Munis penen Aǵahiydi,
Meniń Berdaq babam súydi,
Aydos biydi, Maman biydi,
Tanıǵan keń álemimseń,
Ata jurtım Túrkkstanda,

Ózbekstan óz elimseń. - dep ózbek xalqınıń tariyxında Munis penen Aǵahiy, qaraqalpaq biyleri Aydos, Maman biylerdi ata jurtımız Túrkkstandı maqtanış penen jırlaǵan. Bul xalıqlar ázelden dos tuwısqan, tariyxımızda Aydos Ernazar biyler tuwralı keń maǵlıwmat bergenligi hámmege málim bolıp tur. Shayır usı máselelerdi qısqa lirikalıq sheginis arqalı jetkere alǵan. Jáne de Sherǵazı xannıń medresesinde tálim-tárbiya alıwı maqtanış penen tilge alınadı. «Ózbekstan» qosıǵına Q.Hilalov nama jazǵanlıǵı, onıń ideyasında ózbek xalqınıń tariyxı tuwralı tereń lirizm menen sheginis bergen.

Intizam úyrenip Ámir Temurdan,

Ul-qızları gülden lipas jamlıǵan,
Hár qádemde házireti Nawayı,
Hám Baburdıń talantına tabıǵan,
Tariyxı arıdan, Ózbekstansań.

Bereket darıǵan Ózbekstansań. – dep ózbek xalqınıń tariyxı tuwralı keń súwretlew bergen. Bunda Ámir Temur, Babur, Nawayı usaǵan xalıq batırlarınıń, sárkadaların, tariyxıy tulǵalardı maqtanış penen tilge alǵan. Jáne de Ózbekstannıń sulıw tábiyatın, onıń tábiyatın Qırımınıń tábiyatı menen salıstırıp, «adam túwe, kókte ushqan quslarda, bul mákanǵa moynın sozıp turǵanın» poetikalıq til menen súwretlegen. «Ózbekstan haqqında qosıq» dóretpesi naması menen ayıtılıp, onıń namasın belgili kompozitor Ğ.Amaniyazov jazǵan. Qosıqta Ózbekstannıń xalıq basqa xalıqlarǵa salıstırǵanda ózleriniń awızbirshiligi menen , miymandoslıǵı menen ózgeshelenip turǵanlıǵı táriyiplengen.

Aǵa-ini ózbek, qaraqalpaq,
Ustaz – shákirt Nawayı-Berdaq,
Al.Beruniy tuwılǵan topıraq,

Ózbekstan – Watanım meniń. - degen qosıq qatarlarında eki xalıqtıń tuwısqanlıq hám doslıq sezimleri tereńnen ashıp berilgen. Onda Ámir Temur, A.Beruniy, Nawayı, Berdaqlardıń atları tilge alınadı. Olardıń ullıǵın poetikalıq til menen táriyiplengen. Bul tariyxıy tulǵalar eldiń maqtanışı, olardıń kórsetken isleri jaslarǵa qaharmanlıq ruwx baǵıshlaǵanın aytıp ótedi. «Abat mákan, assalam» qosıǵı da nama menen ayıtılıp júrgen qosıqlardıń biri. Bul qosıqtıń muzıkasın hám namasın D.Ilyasov jazǵan. Qosıq qatarları tereń obrazlılıqqa qurılıp, «güldey jaynap», «Qaratawdıń salmaǵı bar» sıyaqlı teńewlerden paydalanıp qosıqtıń tásirsheńligin arttırıp tur. Máselen,

Ámiwdárya, Aral teńizi,
Biri – Tashkent, biri Nókis,
Topıraǵı – zer, xalıqı - zergez,
Qádemim niq taslaǵan,

Házireti insan, assalam²- dep qosıq qatarlarında Ámiwdárya, Aral teńizi, Tashkent, Nókis tariyxı xalıqlar arasındaqı tereń doslıqtıń simvolın berip turǵanday kórinedi. Shayırdıń «Doslar, táriyip etsem...» (K.Niyetullaev muzıkası), «Kel, Jayhunıń boylarına» (N.Muhammedov muzıkası), «Aralasam áziz úlkeni» (N.Musaev muzıkası), «Bul álemde onnan ullı watan joq» (Sh.Paxratdinov muzıkası), «Muhaddes xalqım bar, qaraqalpaǵım» (I.Berdibekov muzıkası), «Meniń xalqım » (Sh.Paxratdinov muzıkası), «Analar» (N.Musaev muzıkası), «Ekewimiz dos bolayıq» (K.Ayımбетov muzıkası) h.t.b. nama qosıqlarınıń mazmunı, ırǵaqları xalqımızdıń júreginen tereń orın iyelep, jaslardı watandı súyiwshilikke, adamgershilikke, opadarlılıqqa, doslıqqa tárbialawda úlken áhmiyetke iye. Haqıyqatında da Tolıbay Qabulovtıń lirikası tematikalıq hám ideyalıq jaqtan ráń-báreń bolıp, ol júrek sezimlerindeki ideyalardı qosıq qatarlarına sińdire bilgen. Shayırdıń «Dala romantikası», «Tań súwreti», «Biziń Nókis», «Altın kól» qosıqları jańa súwretlewler menen qunlı, onda tábiyattıń janlı súwreti sáwlenedi. Qosıqlarında súwretlew quralların orınlı paylana bilgen. Máselen,

Nurlı quyash jibitti jerdi,

Náwbáhárdey asıǵa berdi- degen qatarlarında «Nurlı quyash», «Náwbáhárdey» sózleri teńew, epitet usaǵan súwretlew quralların bildiriip, qosıq qatarlarınıń mazmunına poetikalıq máni júklep tur. Shayırdıń «Báhár keldi» qosıǵına Sh.Paxratdinov nama jazǵanı belgili. Onıń bul qosıǵı birinshiden, tábiyat kórinisin súwretlep tursa, ekinshiden, tábiyattaǵı júz berip atırǵan ózgerislerdi, sulıwlıqtı insan ómiri menen baylanıstırıp metaforalıq usıllardı orınlı paydalna bilgen. T.Qabulovtıń nama qosıqları haqqında Ğ.Amaniyazov óziniń «Qosıqları namalarǵa ulasqan shayır» degen maqalasında: «... Qaraqalpaqstan xalıq shayırı Tolıbay Qabulov – ruwxıy dúnyası keń nurlı insan edi. Onıń 100 den aslam qosıqlarına respublikamızdıń kompozitorları, sonday-aq moskvalı kompozitorlarda namalar jazdı. Sol namalar respublikamızdıń talantlı qosıqshıları tárepinen Ózbekstan waliyatlarına radio hám televidenie efirleri arqalı, sonday-aq Rossiyanıń iri qalalarında, dekalarda, hápteliklerde, mádeniyat kúndeliklerinde kewildegidey sheber atqarılıp muzıka fondında ılayıqlı orınǵa iye boldı.»³- degen pikirleri shayırdıń nama qosıqlarına berilgen ádil bahası bolıp esaplanadı. Shınında da shayırdıń qosıqlarına jazılǵan namalardı A.Atamuratova, B.Matchanov, M.Sapaeva, B.Karimova, B.Utepbergenova, G.Ayımбетova, D.Mámбетmuratov h.t.b. qosıqshılar sheber atqara aldı.

Professor Ğ.Amaniyazov T.Qabulovtıń 50 den aslam qosıqlarına nama jazǵan. Solardıń ishinde «Nókis aqshamı», «Atqan tańlar», «Nawrıw háwjarı», «Ĝárezsizlik atım bar», «Jasa Qaraqalpaqstan», «Ózbekstan óz elimseń», «Kewilli qosıq», «Ámiwdárya tolqıp aǵadı», «Ámiw aǵısları» h.t.b. qosıqlarına namalar jazıp, shayır lirikasınıń xalıq arasına keń taralıwına úlken úles qostı. Sóz sheberiniń muhabbat haqqında qosıqlarınıń tematikası hám ideyasında jaslarımızdıń pák taza muhabbatta kewil kúyi, ómir súriw jaǵdayları, niq qádem taslap alǵa umtılıwshılıq háreketleri sóz etiledi. Belgili talant iyesi óziniń dóretiliwshilik ónerin jeńillestiriip barıw ushın kúni-túni izleniwı ústinde bas qatıradı. Barǵan sayın shayırdıń

² Т.Қабулов. Ең жақсы намаға жаным садаға. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2006, 27-бет.

³ Сонда –Ғ.Аманиязов. Қосықлары намаларға уласқан шайыр, 131-бет.

dóretiwshilik gáziynesi hár namalarğa tolıp, xalıq turmısında bolıp atırğan qubılıslardı, jańalıqlardı hám jetiskenliklerdi tez arada ámelge asırwıǵa háreket islegeni seziledi.

Haqıyqatında da poeziyalıq shıǵarma insanlarǵa ruwxıy tásir etiwı ushın adamlardıń estetikalıq talabın qanaatlanırıp súysinip oqıwı ushın, oqıǵan kitap oqıwshısın ózine eriksiz tartıwı ushın tereń mazmunlı, joqarı ideyalı, obrazlı bolıwı menen birge túr jaǵınan, sóz jaǵınan hám basqa da jaqtan sulıw bolıwı kerek. Shayır lirikasında turmıstı obrazlı túrde sáwlelendiriwde eki nárese kózge túsedı. Birinshiden, kórkem shınlıqtı kórsetiwde shayırdıń ózine tán ózgesheliginde, ekinshi, shınlıqtı qayta dúzip dóretip shıǵıwda jámiyetlik, xalıqlıq ideyaǵa tuwra kelmeytuǵın jerlerdi shıǵarıp taslawǵa, durısların kórkemlik fantaziya jolı menen idealǵa jaqınlastırıp ushın keń túrde oy órisi bolıwı kerek. Shayırdıń poeziyası janrlıq hám formalıq izlenislerge oǵada bay.

3-topardıń juwabı: T.Qabulov poeziyasınıń janrlıq hám formalıq izlenisler basqa shayırlarǵa salıstırǵanda kóp ózgeshelikke iye. Birinshiden, shayır kórkem forma jasawda kóp izlengen hám jańalıqqa umtılgan. Ekinshiden, shayırdıń poeziyası kórkemlik, tematikalıq, ideyalıq hám formalıq jaqtan bir-biri menen baylanıslı jazılıp, pútinlikti ańlatıp, dóretiwshilik penen jańa izlenislerdi taba bilgen. Shayır poeziyasınıń kórkemlik ózgesheliklerin eki baǵdarda kórip shıqqanımız maqsetke muwapıq boladı. Birinshiden, shayır poeziyasınıń tili boyınsha toqtap, ondaǵı sózlerdiń qollanıw usıllarına dıqqat awdarǵan durıs. Ekinshiden, shayır poeziyasında troplardıń qollanıw órisine kewil awdarıp, ondaǵı qaharman obrazın jasawdaǵı ózinsheliklerin anıqlaǵanımız maqsetke muwapıq dep esaplaymız. Haqıyqatında da shayırdıń lirikasınan xalıqtıń sóylew tilinen sheber paydalana bilgenin kóremiz. Onıń poeziyası tiykarınan awızeki xalıq dóretpelerinen, klassik shayırlardıń shıǵarmalarınan, shıǵıs hám batis xalıqları ádebiyatı dástúrlerinen tásir alǵanlıǵı seziledi. Óytkeni shayır poeziyasında xalıqtıń milliy tilinen sózlerdi saylap, óz shıǵarmasında sheber paydalana bilgen. Sonlıqtan, hár bir dáwirde, jámiyetlik ómirdiń hár bir baǵdarında jasaǵan insanlardıń minez qulqına, xarakterine, kásibine baylanıslı sózlerdi orınlı qollana bilwı shayırdıń til baylıǵınıń kópigin ańlatadı.

T.Qabulov gárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyasına óz stili menen úlken jańalıqlardı alıp kelgen talant iyesi. Onıń qosıq qatarları obrazlı berilgen. Hárbir shıǵarmanıń mazmunına, ideyasına qaray leksikalıq sózler orınlı tańlap alınǵan. Máselen, shayırdıń «Aral» qosıǵı poetikalıq til menen tásirli súwretlengen.

Sen jatırsań, ushardan atıp,
Túsirilgen **torı ala ǵazday**,
Qıyǵırsań qansırıp jatıp,
Basqa kórgen azabıń azday.

Qosıqtıń negizgi ideyası insan balasınıń Aral teńizine bolǵan ayanıshlı sezimleri sáwlelengen. Bul sezimlerdi jetkerip beriw maqsetinde metafora, epitet, teńewlerden orınlı paydalanıp, qosıqtıń poetikalıq kúshin arttırıp tur. Shayır Aral dártlerin, oǵan bolǵan lirikalıq sezimlerin tiptestirip watanǵa bolǵan pafos dárejesinen jetkere bilgen.

Shayırdıń «Qara kózdi súymegen kim bar?» qosıǵı da poetikalıq til menen tásirli súwretlenip, muhabbat teması ashıp berilgen.

Aytshı maǵan **ásirler, jıllar**,
Qara kózdi súymegen kim bar?
Aytshı maǵan qara kóz dilbar,
Yar ishıqında kúymegen kim bar?
Aytshı maǵan **qara kóz dilbar**,
Kózlerińde qanshelli sır bar?...

- dep xalıq tilindegi sózlerdiń sulıwlıǵınan, tazalıǵınan, mániliginen, túsiniqliginen paydalana bilgen. Solay etip, qosıq qatarlarınıń tásirshenligi kópshilikke tez jetip barıwın támiyinlegen. Qosıqta «**ásirler, jıllar**», «**qara kóz**», «**tikenekli jantaǵı**», «**qara kóz dilbar**», «**sır**» sıyaqlı kúndelikli paydalanıp júrgen sózlerge obraz júklep, olardan sheber paydalanıp yar ishıqında júrgen lirikalıq qaharmanıń obazın ashıp bergен. Shayır «Házirgi qızlar hawjarı» qosıǵında xalıq awızeki dóretpelerinen orınlı paydalanıp, “jaslıq dáwirim”, “altın dáwir”, “nawbáhárim”, “sawirim” sıyaqlı sózlerge máni júklep, qosıq qatarlarına tereń obrazlılıq bere alǵan. Máselen:

Meniń jaslıq dáwirim,
Altın dáwir, hawjar,
Nawbáhárim, sawirim,
Aldımdadur, hawjar...

Shayır «Men yarımdı maqtayman» qosıǵında “Men yarımdı ómir boyı maqtayman”, “Maqtap keyin bir pikirge toqtayman”, “Nege deseń sol arqalı Watannıń”, “Hadal mehir-muhabbatın saqlayman...”- dep lirikalıq qaharmanıń obrazın, onıń yarǵa degen opadarlıǵın tereńnen ashıp kórsetken. Onıń «Sawer yar qosıǵı» dóretpesinde “**Sawer yar** qosıǵı – uzınnan uzaq”, “Elip esken **sawir samalı** usap”, “Ashıqtan **ay júzin** aymalap jasap”, “Jáhándi **xosh ájayıp jay** qılǵan

qosıq.” – degen qatarlarda epitet, teńewlerdi durıs paydalana alǵan. Shayır «Sen tuwılǵan kún» dóretpesinde “Sen **dúnyaǵa kelmegende** egerde”, “Kim inanar **seni sulıw** degenge?!”, “**Gárezsizlik quyashı** bar tóbeńde”, “**Gúl** hám saǵan qarap óskenbe deymen.” – degen qatarlarda metaforalıq usıllardı durıs paydalangan. Onıń «**Seni súygen edim student waqta**» qosıǵında “**Tawıstay** taranıp, dolanganında”, “Shashların **ash belge** sholanganında”, “Bar edim, **dilbarım**, men hám janında”, “Seni súygen edim student waqta”. “Sen **quwanış-qayǵıma** teńdey sherikseń, “Sensiz men dúnyada **maǵrıb-ǵarıppen**”, “**Kózimniń qunqarı** – áziz **perishtem**,” “ Senı súygen edim student waqta.” – degen qatarlarda teńew, epitetlerdi orınlı isletken. Bulardıń barlıǵı da shayırdıń ózine tán sheberliginen derek beredi.

T.Qabulov poeziyasındaǵı naqıl-maqallar, turaqlı sóz dizbekleri de jaqsı isletilgen. Onıń «Ámiw menen sóylesiw» qosıǵında:

Adamlardıń qolında ǵoy táǵdirim,
Aralım ańsaǵan men bir **dáryaman**.
Adamǵa ǵárezli meniń hárkúnim,
Júrgen - dárya, al men jatqan boyraman.
Ayt sen, adamlarǵa, aǵıslarımdı,
Buringı qáddine qayta salayın.
Jasıl ataw etip jaǵıslarımdı,
Tolqınlarım menen gúlge orayın.

Bul qosıq qatarlarındaǵı «**Jasıl ataw etip jaǵıslarımdı**» degen turaqlı sóz dizbeginiń mánisinde qollanıp, tábiyattı gúllendremen degen mánisti ańlatadı. «**Tolqınlarım menen gúlge orayın**» degen turaqlı sóz dizbeginiń mánisindegi ushırma sóz bolıp, tábiyattı gózzallıqqa bayıtaman degen maǵanani ańlatadı. «**Júrgen - dárya, al men jatqan boyraman**» degen naqıl sózdıń qollanıwı, onıń mánisi insan mudamı hárekette bolıwdı bildiredi.

T.Qabulov poeziyasında epitetler janlı isletilgen. Epitet – (grek sózi bolıp, „anıqlıq“, «ayqınlaw» mánisin beredi) qubılıstıń sapasın anıqlaw ushın Shayır ózi súwretlep atırǵan zattıń yamasa adamnıń kózge túserlik belgisin atap kórsetedi. Solay etip, turmıs shınlıǵın kózge ayqınlaw elesletiwdi maqset etedi. T.Qabulovtıń «Bir ájayıp bostan bul» qosıǵında:

Qaratawday salmaǵı bar,
Ónerli on barmaǵı bar,
Nawayıdan sawat ashqan,
Ájiniyaz, Berdaǵı bar,
Tilden **dúrler** shashqan,

Qaraqalpaqstan bul! Bul qosıq qatarlarında epitet «**ónerli**», «**dúrler**» sózleri arqalı berilip, usı sóz arqalı sheberlik, jaqsılıq sezimlerdeı obrazlı ashıp berip atırǵanday seziledi. Sonday-aq bul sózlerdiń qaytalanıp keliwi de qosıqqa poetikalıq kúsh baǵıshlap tur.

“**Appaq** nur bar edi”. (120-bet)
“Bul ómirdiń **aǵlası** adam”. (134-bet)
“**Juldızlı** aqsham”. (134-bet)
“**Aq kókirek** adamday”. (135-bet)

«**Qanathı** yosh hám» h.t.b. Usı qosıq qatarlarında «**appaq** », «**aq kókirek**» hám «**qanathı**» sózleri epitet mánisin berip, lirik qaharmannıń ishki sezimlerin, onıń quwanış sezimlerin bildirip tur.

4-topardıń juwabı: T.Qabulov poeziyasında metonimiya usıldan da keń paydalangan. Ol qosıqta ayılajaq adamnıń yamasa zattıń atın ózgeriw qayta ataw arqalı onı astarlı máni de sóz etedi. Metonimiya-atın ózgeriw, qaytadan ataw degen mániden kelip shıqqan. Shayır poeziyasında bul kórkemlew quralı ónimli isletilgen.

Shayırdıń «Ózimnen» qosıǵında
«Qamırındaı ıdırap **shiginniń**»...
«Qayırlap qalsa **qayıǵım**,
„Suw kórmey etik sheshinsem, **tózimnen**“.
„Kózlerim kúndey kúlimlep,

Nur tamıp tursa júzimnen.“. Usáǵan qosıq qatarlarında súwretlew quralları sheber isletilgen. Usı arqalı qosıqqa poetikalıq kúsh payda etken. Shayır

poezijasında metonimiyalardıń kóplep ushırasıwları tábiyat zatları menen súygen yar arasındaqı jaqınlıq baylanıslardan, hátteki uqsaslıqlardan kelip shıǵadı.

Mısalı: „Qos shınar“ qosıǵında:

...Ámiydárya jaǵasında ,

Ósken bir **qos shınar** edi,

Shayqatılǵan **shaqasınan**,

Saz shertilip turar edi. (136-bet) Bul qosıq qatarlarında metonimiya isletilip oǵan poetikalıq kúsh baǵıshlaǵan. Sonday-aq **qos shınar**, **shaqasınan**, **saz** sózleri insan ómirindegi hárqıylı sezimlerdi ańlatıp, olardıń talantın, ármanların, arızıların bere alǵan. Shayırdıń dóretpelerinde metonimiyalardıń atqaratuǵın xızmeti, áhmiyeti oǵada úlken. Metonimiyalar kórkem oy-pikirdi iqshamlap beriw ushın, al geyde súwretlenip atırǵan zattıń, adamnıń, waqıyanıń yaqı hádiyseniń boyawları jáne de ráń-báreń qubılıwları ya bolmasa obrazdıń jáne de tereńlesiwi ushın kerek. Shayır lirikasında metonimiyalar sıyaqlı sinekdoxalar da kóp qollanılǵan. Kópshilik ádebiyatshılar sinekdoxanı da kó metotimiyanıń bir túri sıpatında bahalaydı. Sinekdoxa - metonimiyanıń bir túri. Bunda zattıń mánisi ekinshi zatqa olar arasındaqı muǵdarlıq qatnasqa baylanıslı awısađı. Bul súwretlew quralı shayır dóretpelerinde jaqsı qollanılǵan. Mısalı, shayırdıń „Qos shınar“ qosıǵında:

Bir óriste birge ósken,

Olar egiz **qozi** edi.

Mereke hám toy májiliste,

Xalıqtıń **tilla sazi** edi.

Qushaǵında sáwir esken,

Eldiń **báhár, jazı** edi.

Barmaqına qaytıp túsken,

Júziktıń **zer qası** edi.

Eldiń múddáhası edi. Bul qosıq qatarlarında **qozi**, **tilla sazi**, **báhár**, **jazı**, **zer qası** **usaǵan** sózler **sinekdoxalar**. Bular sinekdoxanıń eń ápiwayı túrleri bolıp, kóplik sannıń ornına birlik san awıstırılıp atalǵan. Bul qosıq qatarlarında sinekdoxalar buwın teńligin saqlasa, ekinshiden uyqas imshamlıǵın alıp kelgen. Sinekdoxalar ózi qollanǵan qosıq qatarlarına ǵana emes, súwretlenip atırǵan zatqa, qubılısqa, waqıyaǵa geografıyalıq orınǵa da kórkemlik baǵıshlaydı. Shayır lirikasında sinekdoxalar anıqlanbaǵan, biraq kópshiliktiń ornına anıq kóplik sanın paydalanǵanlıǵın jiyi-jiyi ushıratıwǵa boladı. Shayırdıń ruwxıy dúnyasındaǵı qubılıslardıń kórkem kórinislerin sáwlelendiriwde metafora, metonimiya, sinekdoxalar qatarında simvollar da qollanıladı.

5-topardıń juwabı: Ádebiyattanıwǵa tiyisli arnawlı ádebiyatlarda «simvol» sózi hárqıylı maǵanalarda paydalanılıp kiyatır. **Simvol** grekshe sóz bolıp, **belgi**, **nishana** degen maǵanamı bildiredi. Sonlıqtan simvol kórkem ádebiyatta zat, hádiyse, waqıya yaqı qanday da bir adamlar tuwralı iqsham súwretlewdiń usılı. Shayır lirikasında «ay», «**kók álem**». «**qara bult**», «**aspan**» sózleri simvol retinde qollanıp, insan ómirinde ushırasatuǵın hár qıylı maǵanalarđı bildiredi. **Ay** – bul sulıwlıqtıń nishanı. Sonlıqtan aydı qızlardıń obrazın ashıp beriw ushın kóbirek paydalanıladı. Biraq bul jerde qapa bolǵan insan kelbetin bildirse, **qara bult** – bul qapalıqtıń nishanı bolıp, ashıwlı hám qáhárli adamnıń obrazın ańlatsa, **álem**, **aspan** sózleri kórinisti bildirip, insan ómirindegi erkin hám shadlı dúnyanıń belgisin kórsetip tur. Solay etip, **qara bult** - bul dárttiń, qayǵımnıń, qapalıqtıń simvoly, **álem**, **aspan** - bul keń dúnyanı, zamandı, jámiyetlik ómirdiń simvoly sıpatında qollanıp qosıq qatarlarına kórkem obraz júklep tur. Shayır lirikasında «jaz», «gúl», «dozaq» sózleri simvol retinde qollanıp dóretpede poetikalıq kúsh baǵıshlaǵan. «Jaz» sózi jaslıqtıń belgisin bildirse, «gúl» sózi sulıwlıqtı, jas qız, jaslıq mánilerin ańlatadı. «Dozaq» sózi azap, qıynshılıq, azaplanıw mánilerin bildirip qosıqqa kórkemlik baǵıshlaǵan. «juldız», «ay», «tún», «aqquw» sózleri simvol retinde paydalanıp qaharman obrazın ashıp beriwge qaratilǵan. «Aqquw» - bul sulıw qızdıń simvoly, nishanı, «tún» - bul insan ómirindegi belgisiz hám túsiniksiz sezimlerdiń simvoly. «Juldız» - bul qızdıń sulıwlıǵı, úlken tulǵalardıń simvoly retinde paydalanıwı múmkin. Shayırdıń qosıqlarında qıs - bul ómirdiń qıynshılıqların ańlatsa, ekinshiden adamnıń qaytarǵanın ańlatatuǵın simvol. **Báhár** – bul jaslıqtıń nishanasın ańlatsa, ekinshiden quwanishtıń belgisin bildiretuǵın simvol. «Appaq qar» - bul adamnıń júreginiń pákligin, hadallıǵın ańlatatuǵın simvol. «Sánem» - kúnshıǵıs xalıqlar arasında óz súygenine opalı gózzal qızdıń simvoly sıpatında belgili. Sonlıqtan kópshilik shayırlar simvolıq obraz jaratıw menen óziniń aytajaq pikirine ayrıqsha máni beriw, oǵan ayrıqsha salmaq taslaw ushın «qıs», «báhár», «appaq qar», «lalazar», «sánem» sózlerin tańlasa kerek.

6-topardıń juwabı: Teńew – xalıq awızeki hám jazba ádebiyatta isletilip kiyatırǵan súwretlew quralı. ol xalıqtıń kúndelikli sóylew tilinde jiyi qollanıladı. Basqa shayırlar sıyaqlı T.Qabulov ta teńewdi ózi súwretlep otırǵan nárseni anıq sáwlelendiriw, pikir hám oyların oqıwshıǵa tez ańlatıw, hádiyse yaqı waqıyalarǵa bolǵan lirikalıq qaharmannıń múnásibetin bildiriw quralı sıpatında qollanadı. Shayır poeziyasında teńewler kóbinese eki usıl arqalı bildirilgen. Birinshiden, kelbetliktiń usatıw mánisinde day/-dey, -tay/-tey affiksleri arqalı, ekinshiden, sıyaqlı, yańlı, misli, mısál, kibi, usap h.t.basqa tirkewishler arqalı isletilgen.

“**Tawıs kibi** tarańımız keledi,

Gúldey bolıp dolanǵımız keledi”. («Ómir haqqında» qosıǵı, 139-bet)

«Uyqıdan oyanǵan **dilbarday**,

Tábiyat silkindi dolanıp.» («Tań atıp kiyatır» qosıǵı, 147-bet)

«Atqan tań **aynaday** aǵarıp,

Jaynadı keń jáhán ap-anıq» . («Tań atıp kiyatır» qosıǵı, 147-bet)

«Seniń menen dúnya **gúldey** dolandı,

Ómir órge qaray shaǵlap jol aldı...» . («Dúnyaǵa ne ushın keldiń, adamzat» qosıǵı, 148-bet)

«**Qarıyarday** jaqınlasqan gezegi » . („Kewlim meniń“ qosıǵı, 157-bet)

«**Jas baladay** kózikken» („Talantlılar tuwralı“ qosıǵı, 158-bet)

«...Keń jáhánniń **ay hám juldızlarınday**...,

...Sizler menen dúnya **gúldey** dolanar...» („Analar“ qosıǵı, 175-bet)

«...**Qustay** qanat qaǵıp bir..., ...Eki jurttıń turaqlı, **Elshisindey** kúliplep.» („Uzatılǵan qız“ qosıǵı, 177-bet). Bul qosıq qatarlarında teńewler lirik qaharmannıń xarakterin ashıp berip, óz hártúrli usıllarda isletilgen.

Oqıwshılardıǵa T.Qabulov poeziyasında troplar ózine tán ózgesheliklerin usılayınsha túsindiriledi. Troplar basqa nársege aylanıp, ózgeriw mánisin ańlatıp, shayır poeziyasına kórkem tús bergen. Sabaq barısında shayır dóretpelerinen troplardıń bir neshe túrlerine mısallar keltirip, olardıń qollanıw ózgesheliklerine, atqaratuǵın xızmetlerine dıqqat awdarıp óttik.

Ulıwmalastırıp aytqanda, hárbir sabaq oqıwshılardıń kórkem ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıratuǵın bolıwı kerek. Sondaǵana oqıwshılardıń sanasında óz xalqınıń tariyxına túsiniǵi artadı, olarda adamgershilik, ádep-ikramlılıq, watanǵa súyiwshilik ideyalar rawajlanıp baradı. Pikirlesiw sabaǵı – bul oqıwshılardıń oy-órisin, pikirlew qábiletin rawajlandırıp, ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıradı. Belgili shayır T.Qabulov poeziyasın tallaw arqalı jaslarǵa adamgershilik, watanǵa hám tábiyatqa bolǵan súwiwshilik, ulıwma insanıyılıq, estetikalıq tárbiya beremiz.

Әдебиятлар

1. Хусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Адабиёт ўқитиш методикаси. (дарслик). – Ташкент., Баркамал файз мадиа., 2018., – 352 б.
2. Юсупов Қ. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. (sabaqlıq). –Tashkent., Сано-стандарт, 2018. – 336 бет.
3. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Монография. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2019. – 7 б.т. – 112 б.
4. Юсупов К.А. Академик лицейларда қорақалпоқ адабиётини ўқитиш методикаси (педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2021. – 4 б.т – 66 бет.
5. Юсупов К.А. Кóркem shıǵarmalardıń mazmunıń úyreniw metodikası. Oqıw qollanba. – Tashkent: Yosh avlod matbaa, 2021. – 23,75 б.т. – 380 б.
6. Юсупов К.А. Qánigelik hám pedagogikalıq ámeliyat. Oqıw qollanba.– Nókis: Ilimpaz, 2021. – 3.75 б.т. – 60 б.
7. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде драмалық шыǵармаларды интерактив технологиялар менен оқытыў // Муғаллим хэм үзликсиз билимлендириў. – Нөкис, 2019. – №6/1. – Б. 4-8 (13.00.00. №20).
8. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Т.Қабуловтың өмири хэм лирикасын үйрениў // Илим ha'm ja'miyet. Нукус давлат педагогика институти журналы. – Нукус, 2020. – №1. – Б. 106-110 (13.00.00. №3).
9. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде лирикалық шыǵармаларды таллаў // Қорақалпоқ давлат университети ахборотномаси. – Нукус, 2020. – №1. – Б. 181-184 (13.00.00. №13).
10. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354 (<https://www.scopus.com/sourceid/21100920227>).
11. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Т.Қайыпбергенов дәретийшилигин оқытыў методикасы // Илим ha'm ja'miyet. Нукус давлат педагогика институти журналы. – Нукус, 2020. – №2. – Б. 100-103 (13.00.00. №3).
12. Yusupov K.A. Akademik litseylarda qoraqalpoq adabiyoti // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2020. – №6. – Б. 40-41 (13.00.00. №8).
13. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // Academicia. An International Multidisciplinary Research Journal (India). (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).

14. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде прозалық шығармаларды таллаў // Қорақалпоқ давлат университети ахборотномаси. – Нукус, 2020. – №3. – Б. 304-308 (13.00.00. №13).
15. Юсупов К.А. Изучение художественных произведений в академических лицеях // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2021. – №3. – стр. 78-80 (13.00.00. №8).
16. Yusupov K.A. Curricula for teaching karakalpak literature. // *Academia: An International Multidisciplinary Research Journal* <https://saarj.com>. Academia ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 5, May 2021, Стр. 1069-1074. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492, 10.5958/2249-7137.2021.01525.1
17. Yusupov K.A. Scientific and methodological problems of studying karakalpak literature. // *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)* <https://www.tarj.in>. ISSN: 2278-4853 Vol 10, Issue 5, May, 2021. Стр. 585-590. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.699. 10.5958/2278-4853.2021.00451.1
18. Юсупов К.А. Изучение творчества Чингиза Айтматова в академических лицеях // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2021. – №7. – стр. 52-53 (13.00.00. №8).
19. Yusupov K.A., Seytjanov J.E. Problems of artistic psychologism in Karakalpak prose. *Philosophical Readings XIII.4* (2021), pp.2054-2060.2054 10.5281/zenodo.5584439. Info@philosophicalreadings.org
20. Юсупов К.А. Научно-методических основы преподавания каракалпакской литературы. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science* p-ISSN: 2308-4944 (print) e- ISSN:2409-0085 (online) Year: 2021 Issue: 11. Pp. 362-371. <http://T.Science.org>.
21. Юсупов К.А. Өсербай Әлеўовтың лирикасын үйрениў. «Әмиўдәрья» журналы, 2021, – №4, – Б. 63-68.
22. Юсупов К.А. Развитие устной культуры учащихся на уроках литературы // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2022. – №1. – Б. 70-71 (13.00.00. №8).
23. Yusupov K.A. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida qoraqalpoq adabiyotini o'qitish masalalari// Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2022. – №2. – Б. 17-18 (13.00.00. №8).
24. Yusupov K.A. Teaching students the methods of artistic depiction in Karakalpak prose. // *Journal of Hunan University (Natural Sciences)*. Vol. 49. No. 04. April 2022. Page - 590-603.
<https://johuns.net/index.php/abstract/361.html>
25. Yusupov K.A. Learning Discussing the Epic Novels. // *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*. Volume 7 I March 2022. Page - 26-30. ISSN: 2795-739X. www.geniusjournals.org.
(<https://geniusjournals.org/index.php/ejlat/issue/view/74>)
26. Юсупов К.А. Обучение основам письменной речи учащихся. // «PEDAGOGS» international research journal. Volume-7, Issue-1, April-2022. – Стр. 176-181. www.pedagoglar.uz.
27. Yusupov K.A. Theoretical foundations of teaching Karakalpak literature. // *GALAXY international interdisciplinary research journal (GIIRJ)*. ISSN (E): 2347-6915. Vol. 10, Issue 5. May, (2022). PP. – 210-216.
28. Yusupov K.A. Qoraqalpoq adabiyotini ўqitish masalalari // *Journal of new century innovations*. (WSRjournal.com), Volume - 5, Issue - 6. May, (2022). PP. – 113-122.
29. Юсупов К.А. Изучение произведений писателя на уроках литературы . // *Международный научно-образовательный журнал «Образование и наука в XXI веке»*. Выпуск №26 (том 4), май, 2022. – Стр. 196-201.